

УДК 373.3:78-057.87

Дворський Г.І.,

викладач циклової комісії музики і хореографії
Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка;

Чепіга С.Г.,

старший викладач циклової комісії музики і хореографії
Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка

ВПЛИВ ОСВІТНЬО-МУЗИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

У статті описано вплив музики на особистість школяра та особливості її сприймання шестирічними першокласниками.

Ключові слова: музика, особистість школяра, шестирічні першокласники.

Музика має надати емоційного та естетичного забарвлення всьому духовному життю людини. Пізнання світу, почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, моральної культури.

В. Сухом'яїнський

Цілющий вплив музики на організм людини був помічений ще на зорі цивілізації. Містичними легендами пояснювалось покращення самопочуття та настрою, зменшення болісних відчуттів, страху, повернення людині бадьорості, енергії під дією чаруючих звуків музики.

Як відомо, спілкування з музичним мистецтвом активізує сферу почуттів людини, залучаючи її до надбань духовної культури. Саме музика, яку вирізняє з усіх видів мистецтв емоційність, процесуальність, відсутність будь-якої наочної конкретності та предметного зображення, якнайбільше вимагає від слухача чутливості, фантазії, спостережливості, співпереживання музичному образу, водночас формуючи в ньому ці якості. У музиці як у певному вияві люд-

ського буття безпосередньо і переконливо втілюються різноманітні чуттєві стани людини. Тому спілкування з нею значно збагачує смислотвірні ресурси особистості, розширює ті структури особистісного буття, що можуть стати опорою для внутрішнього втілення творчої активності, відкритості, гармонійності, бути матеріалом, навіть ґрунтом самотворення. Як вияв внутрішнього світу людини музика може поставати своєрідною аурою особистості, аналогом її буття. Вплив музики на розвиток особистості — глибокий і диференційований, що засвідчує унікальність та неповторність кожного, хто сприймає, і виконуваних музичних творів.

Важливо використовувати цілющі впливи музики для зміцнення психічного здоров'я людини на ранніх етапах її життя, адже музика здатна допомогти молодій людині зрозуміти навколишню дійсність, красу природи, довершеність поезій, живопису, театру, історію свого народу, виступаючи специфічним генератором ціннісного ставлення до світу. Справжні естетичні враження, насолоду від зустрічі з музичним мистецтвом дістає лише той, хто вміє уважно слухати, переживати, розмірковувати над почутим. Отже, необхідно змалку привчати дітей до роботи розуму й душі, збагачувати їхній досвід спілкування з музичними творами. Залучення школярів до різних видів музичної діяльності (спів, гра на музичних інструментах, музично-ритмічні рухи, слухання музичних творів та критичне судження про них та ін.) є запорукою розвитку в них ініціативи, самостійності, самовираження.

Музика активізує розумові здібності, працездатність та зосередженість, здатна розвивати та підвищувати інтелект людини. Розробка нових педагогічних технологій у навчанні та вихованні на сучасному етапі розвитку освіти викликана соціальним замовленням суспільства школі, що пов'язано з необхідністю формування естетично й емоційно розвиненої, творчої, висококультурної особистості засобами мистецтва.

Особлива відповідальність покладається на уроки музики, де педагогічні прийоми, спрямовані на забезпечення єднання емоційного й раціонального у навчанні, значно підвищують ефективність розвитку творчої особистості.

Уроки музики мають на меті формування активної життєвої позиції, естетичних смаків, поглядів та ідеологічних переконань, розвиток природних здібностей і нахилів соціально вагомих духовних потреб.

У навчально-виховній роботі мають використовуватись, поперше, творчі завдання, що сприяють розвитку ритмічного відчуття, ладового, звуковисотного й інтонаційного слуху, художньо-образних уявлень під час гри на дитячих музичних інструментах, виконавських здібностей, по-друге, творчі завдання художньо-естетичної спрямованості, виконання яких впливає на формування і розвиток якостей і властивостей творчої особистості, а саме: художнього сприйняття, уявлення, оригінального, асоціативного мислення, емоційно-почуттєвої сфери.

Значне місце на уроках музики відводиться творчій ігровій діяльності дітей. Музичні ігри носять навчаючий та виховний характер і можуть використовуватись у різних формах музично-виховної роботи, але найчастіше вони пов'язуються з імпровізацією. Учні молодшого шкільного віку з великою зацікавленістю виконують нескладні творчі вправи: створення певної ритмічної фігури, нескладної мелодії на заданий текст, музичного образу та ін.

Велике значення має слухання музики, яке, впливаючи на почуття, емоційний стан дитини силою художніх образів, сприяє вихованню здатності відчувати, активно сприймати, співпереживати твори мистецтва; забезпеченню єдності інтелектуального й емоційного розвитку дитини.

Виконання творчих завдань художньо-естетичної спрямованості передбачає комплексне використання таких видів мистецтва, як музика, література та образотворче мистецтво. Така організація навчання допоможе подолати однобокість і фрагментарність мислення, емоційну бідність, які викликає роз'єднаність художньо-естетичних предметів.

Враження від твору значно збагатиться, якщо учні прослухають ще й поетичний твір відповідної тематики чи ознайомляться із твором живопису. При цьому слід врахувати, що музичні твори не ілюструються спорідненими творами інших видів мистецтва, а зіставляються з ними, сприяючи більш глибокому розкриттю образу засобами різних видів мистецтва. Такі завдання допоможуть також навчити дітей порівнювати, узагальнювати і висловлювати власну думку, мислити образно, що співпадає із головним завданням школи — засобами основ наук і мистецтва формувати людину-творця, фізично досконалу і духовно багату.

Слід підкреслити, що розвиток творчої особистості, її якостей, властивостей має здійснюватися на основі інтенсивного оволодіння знаннями, уміннями і навичками. Тобто одне повинно сприяти інтенсифікації іншого. Тільки наділивши учнів певним мінімумом загальнопрофесійних знань, можна говорити про самостійне створення ними різноманітних оригінальних творчих доробків. Тому в навчальному процесі вчителеві необхідно використовувати як творчі, так і репродуктивні завдання.

Отже, тільки в атмосфері захопленості музичні заняття сприяють розгортанню ініціативи школярів, формуванню у них художніх здібностей, креативності, комунікативності і застосуванню цих якостей в майбутньому в різних сферах життя. Завдання вчителя — зробити музику надбанням кожної дитини, бо залучення школярів до музичної творчості — це не тільки один із засобів розвитку духовної культури, але й важлива умова для гармонійного розвитку дитини.

Природа музичного мистецтва тісно пов'язана як з трудовим, так і з духовним життям народу. Саме через музичне мистецтво дитина збагачує свій емоційний досвід (почуття і вміння їх пережити), долучається до музичної спадщини рідного народу. У зв'язку з існуванням національного «музичного генотипу» починати залучати учнів до музики бажано з національних мелодій, які через цю обставину засвоюються природно і легко. «Музичний генотип» ми умовно розглядаємо як сукупність спадкових музичних структур і засобів, які поколіннями передавалися в народі. Оскільки зміст музики як виду мистецтва становлять емоції, настрої і почуття людей, то музичні виражальні засоби (ритм, лад, гармонія тощо) є похідними від них. Проте необхідно слухати твори й інших народів, як для зіставлення, так і для ознайомлення дітей з музичним мистецтвом інших країн. Так дитина долучатиметься до своєї національної і світової культур. Бажано також, щоб учні слухали музичні твори про місто, в якому живуть, край (якщо такі твори є). Це, крім музичних знань, буде виховувати у них любов до свого міста, народу, природи. Через те що музика охоплює такі сфери психіки людини, як сенсорика, моторика, емоції тощо, її вплив на психічний розвиток людини в цілому дуже суттєвий (творчість, духовність, розум). А у зв'язку з тим, що музичні здібності мають емоційно-моторну природу, вони виявляються дуже рано (часто вже у 2 роки)

і тому становлять своєрідний «фундамент» для психічного розвитку. Крім того, музичні здібності, маючи комунікативний характер, несуть у собі можливості спілкування (колискова, ладунки тощо), що дає змогу дитині легше входити у новий для неї світ (адаптуватися в ньому). Це зумовлено тим, що музичні здібності несуть у собі підвищену сенсорну чутливість, емоційну чуйність до тих людей, з якими дитина спілкується. Тобто музичне пізнання — це завжди емоційне пізнання. Жодних конкретних знань (крім деяких акустичних) музика дати не може, а виховати позитивне або негативне ставлення до них — у змозі. Тому роль музичного виховання у духовному становленні особистості дуже велика і нічим її не можна замінити.

Одночасно музичне виховання і навчання сприяють розвитку, а іноді й корекції розумових і творчих здібностей. З психології відомо, що емоції живлять розум (є його енергетичною базою). Наприклад, сприймання музичного твору, диференціація його за виражальними засобами (лад, ритм, тембр тощо) сприяють розвитку інтонаційної виразності мови учня, легшому засвоєнню дітьми звукового складу слів тощо, просторовому сприйманню фігур, ліпленню, логічному мисленню тощо.

Спеціальна спрямованість музично-естетичного виховання у початковій школі, його послідовність і відповідність особливостям психічного розвитку дитини допомагають вихованню у неї естетичних потреб, інтересу до різних видів художньої діяльності, художнього смаку, які є важливими для становлення особистості.

Музично-естетичне виховання та навчання у 1 класі сприяє вияву нахилів та здібностей, розвитку творчого ставлення до завдань, а згодом і до праці. Музично-естетична діяльність на уроках музики поєднує в собі всі види музичної діяльності учня (сприймання і переживання музичних образів, музичні ігри, пластичне відтворення емоційно-образного змісту музичних творів, диригування музичними мелодіями, п'єсами, музикування на дитячих музичних інструментах, елементи підспівування), а також мовну, словесну творчість.

При відповідному опрацюванні змісту і форм роботи вчителем музики ці види музичної діяльності доступні всім дітям. А от співи недоступні абсолютній більшості і навіть не зовсім корисні для них у цьому віці. Це насамперед пов'язано із закономірностями анатомо-фізіологічного дозрівання серцево-судинної та легене-

вої систем, а також вокальних зв'язок. Вокальні зв'язки як апарат вокального інтонування музики, за даними наукових досліджень, дозрівають значно пізніше. А у зв'язку з тим, що мистецтво співів — це мистецтво дихання, органи дихання дитини не можуть у цьому віці забезпечити співи без перешкод для здоров'я дитини. Крім того, чистота інтонування залежить не тільки від готовності вокального апарату, а й від наявності певного рівня музично-слухових уявлень (звукочислотного слуху), які в цьому віці ще не притаманні більшості шестиліток. Водночас і керування зв'язками (інтонування), і дихання, і музично-слухові уявлення — все це вже довільні процеси, які теж з'являються з віком.

Тому провідне місце на уроці музики має належати таким видам музичної діяльності учнів: слухання музики, музикування на дитячих музичних інструментах та диригування. Крім того, є певні музичні ігри, які бажано використовувати для ознайомлення і закріплення музичного понятійного апарату. Учні можуть також співати за власним бажанням і так, як вони можуть це робити (не працювати над чистотою інтонування, диханням). Головне, щоб вони співали у тому настрої, який виражено у пісні.

У системі музичного виховання існують усталені погляди щодо обмеженості (тобто примітивності) музичного сприймання і переживання шестирічних і старших дітей: начебто вони спроможні сприймати тільки спеціально для них написані твори («Купили ведмедика», «Не купили ведмедика»), що пов'язано з ототожнюванням перцептивних і репродуктивних можливостей учнів. Високий рівень розвитку емоційної сфери та ранній вияв музичних здібностей дають змогу шестирічним дітям адекватно сприймати зміст і переживати високохудожні музичні твори. І слід саме на високохудожніх творах розвивати і виховувати музичне сприймання учнів, інтерес до музики (дітям же не показують «маленьке небо», «маленьке море» тощо). Відтворювати ж дитина дійсно може (через фізичну, а не музичну обмеженість — малі руки, несформовані вокальні зв'язки, недосконала моторика тощо) «дитячу» музику.

Цілісне емоційне сприймання музики різного змісту і жанру, а також її виражальних засобів пробуджує інтерес учнів до музики. У процесі слухання музики у дітей накопичується художній досвід, на основі якого виховуються музичні слухові уявлення, звукообразність музичного сприйняття, уявлень, мислення, всі музичні здібно-

сті. Крім того, у процесі слухання розвиваються такі необхідні властивості, як увага і її обсяг, розподіл і концентрація, переключення, довільність психічних функцій, пам'ять, аналітичні можливості.

Музичний матеріал для сприймання повинен бути високохудожнім, але невеликим за обсягом, цікавим і завершеним за змістом. Щоб пересвідчитися в результативності сприймання дітьми музики, можна після прослуховування твору поставити перед ними такі запитання: «Де початок, а де кінець музики?», «Музика звучала весь час однаково, чи вона змінювалась?» і подібні. Або ж заграти останні фрази кінця твору, або репризу, або середину. Правильна відповідь свідчатиме про сприйняття п'єси в цілому і про можливість помічати зміни в мелодії, гармонії чи ритмі (тобто учень уже сприймає драматургію розвитку образу). Залежно від змісту і рівня сприйняття музики розробляється і коло питань. З учнями бажано говорити про емоції, настрої, характер, тембри, ритм і навіть гармонію.

Музичні твори повинні бути високохудожніми, яскравими, щоб здивувати, захопити їх своєю незвичайністю і красою. Надалі поряд з такими діти слухають твори, які є в програмі і з якими пов'язане засвоєння учнями певних музичних знань і навичок (В. Косенко, М. Лисенко, Р. Шуман, П. Чайковський та інші).

Варто слухати переважно інструментальні музичні твори. Твори з поетичним текстом, пісні можуть займати меншу частину репертуару для слухання. Це зумовлено тим, що учнів треба від самого початку привчати вслухатися у звуковий образ, переживати його виразну сутність. Тобто домагатися того, щоб звук став для них таким же зрозумілим, як і слово. Коли учні слухають пісню, необхідно спочатку зорієнтувати їх на красу мелодії, її розвиток, а пізніше — на відповідність поетичного тексту музичному, а не навпаки (вивчимо слова, а потім з ними і мелодію). Вони в пісні повинні пережити музичний образ, а не поетичний. Коли ж поетичний текст для них зрозумілий, то власне музика лишається поза межами їхньої уваги, а відтак і сприйняття.

Треба звернути увагу на добре продумане вчителем музики обмежене використання творів живопису, ніби для кращого засвоєння і сприймання музики учнями. Цими творами можна користуватися тільки в тому разі, і то не нав'язуючи дітям певних асоціацій, коли музичний твір має яскраво виражений зображальний характер або певну програму. Наприклад, «Клоуни» Д. Кабалевського,

«Сміливий вершник» Р. Шумана тощо. Коли ж музика має виражальний характер, а вона в абсолютній більшості саме така, позазвуків асоціації у дітей викликати небажано.

Музики треба навчати музичними способами. Нехай звуковий образ викликає в учня емоцію, адекватну тій, що виражена в музичному образі. Всі інші додаткові (опосередковані) засоби слід використовувати, щоб не зашкодити істинно музично-художньому вихованню учнів.

Для активізації уваги учнів доцільно чергувати слухання музики з бесідою про неї. Бажано від самого початку чітко для учня ставити питання про визначення настрою (надалі це необхідно для засвоєння ладу як виразного музичного засобу і музичної здібності) і характеру (темп, жанр). Слухати уважно музичний твір діти шести років можуть протягом 1–3 хвилин підряд, а протягом уроку — до 10 хвилин.

Твори для слухання у 1 класі бажано виконувати самому вчителю музики, щоб діти спілкувалися з живим виконавцем і живою музикою. Періодично важливо звертатися до раніше сприйнятих творів, але ставити перед учнями нові запитання відповідно до рівня їхнього розвитку. Далі для слухання можна використовувати на одному занятті два яскраво протилежних за настроєм, характером і жанрами твори.

Коли для слухання даються великі за обсягом класичні музичні твори (прелюдії, етюди Ф. Шопена, сонати В. Моцарта та інші), то це повинні бути закінчені побудови (речення, період, частина), що пов'язано з часом звучання, коли учні можуть повноцінно сприйняти музику. Коли діти матимуть уявлення про мелодію та гармонію, навчатися їх виділяти при слуханні творів, опанують гру на музичних інструментах, бажано, щоб вони добирали мелодії пісень, сприйнятих творів на інструментах, передавали їх ритмічний малюнок, грали акомпанемент до пісень і творів, які послушали.

Коли діти слухають музику, аналізують її настрій, водночас із його визначенням бажано ввести поняття «мажор» і «мінор» без теоретичного їх пояснення. Перед слуханням твору обов'язково слід вивчити прізвище, ім'я, по батькові композитора, ознайомити з його національною приналежністю. Поступово слід вводити для слухання твори різних композиторів, щоб учні за своїми критеріями намагались у порівнянні відчутти особливості музики різних

народів, але з перших уроків і надалі українська музика повинна звучати дедалі частіше. Потрібно звертати увагу учнів на мелодизм української музики, її особливості та ін., щоб діти, вслухаючись у неї, могли далі самі визначити інтонаційне багатство, красу і особливості рідної музики.

Перше ознайомлення з музикою (1 клас) як із високохудожнім мистецтвом є зоною «ближнього» музичного виховання і закладає основи естетичного та художнього смаку учнів, розвиває інтерес до музики, виробляє критичний смак, який нині вкрай необхідний для того, щоб діти не потонули у морі-океані низькопробної музики, а навчилися сприймати і цінувати високохудожнє мистецтво, зробили його невід'ємною частиною свого життя, а відтак стали духовно багатими особистостями.

Джерела

1. Ростовський О.Я. Музика. Програми та поурочні методичні розробки для загальноосвітніх шкіл. 1–4 класи / О.Я. Ростовський, Р.О. Марченко, Л.О. Хлебнікова, З.Т. Бервецький. — Тернопіль, 2002.
2. Ростовський О.Я. Взаємозв'язок різних видів мистецтва на уроках музики / О.Я. Ростовський. — К., 1991.
3. Ветлугіна Н.А. Музичний розвиток дитини / Н.А. Ветлугіна. — К. : Музична Україна, 1978.
4. Біткіна П. Музика і рух / П. Біткіна, Т. Ломова. — Вип. 1–3. — К. : Музична Україна, 1981, 1983, 1984.
5. Амлінська Р. Музичні ігри / Р. Амлінська. — К. : Музична Україна, 1992.
6. Хлебнікова Л.О. Навчання і виховання шестирічних першокласників / Л.О. Хлебнікова. — К., 1990.
7. Гадалова І.М. Методика викладання музики в початкових класах / І.М. Гадалова. — К., 1994.
8. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах / Е.П. Печерська. — К., 2001.

В статті описані впливи музики на особистість школяра і особливості її сприйняття шестилітніми першокласниками.

Ключевые слова: музика, особистість школяра, шестилітні першокласники.

The article describes influence of music on student's personality and peculiarities of music perception by six-year-old students.

Key words: music, student's personality, six-year-old student.